

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

IVAN WERNISCH: VRÁTILI MI KABÁT

Ivan Wernisch
Vrátili mi kabát...

Vrátili mi kabát,
Vrátili mi boty
A řekli, abych šel domů

Slunce svítí,
Je hezký mrazivý den
Před branou blázince
Ožrala žebrá o korunu
Ne, nic mu nedám,
Těším se na svou hospodu

Na refýži
Čte mi cikánka z ruky:
Za devaterými horami, devaterými řekami
Byl jednou jeden,
Dej cigaretu,
Povím ti, jak je to dál
Zahazuju žváro,
Ať shoří
Přijíždí tramvaj
Dál už to znám

AUTOR, TEXT, INTERPRETACE

IVAN WERNISCH (1942) je básník, překladatel a editor. V době po své maturitě (v r. 1959) vystřídal velké množství nejrůznějších zaměstnání. Živil se jako jevištní technik v divadle, ale též jako tesař, betonář, uklízeč či noční hlídač. V letech 1990–91 byl předsedou Obce spisovatelů. V 90. letech 20. stol. byl redaktorem Lidových novin, na konci milénia pak zaměstnancem antikvariátu Ztichlá klika Josefa Placáka.

Literární tvorbu začal publikovat už v 60. letech, vydal velmi úspěšné sbírky *Kam letí nebe* (1961) a *Zimohrádek* (1965), zároveň patřil k hlavním básnickým hlasům generace kolem časopisu *Sešity*. V 70. a 80. letech pod svým jménem oficiálně prakticky nepublikoval, v samizdatu však vychází např. sbírky *Král neviňátek* (1972),

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

IVAN WERNISCH: VRÁTILI MI KABÁT

Blbecká poezie (1981), *Cvičné město* (1983), *Jako kdyby byl* (1985) a celá řada dalších.

Pro Wernischovu poetiku je základní fakt, že se všemožně pokouší rozptýlit nebo zpochybnit běžně uznávané pojmy a hranice, které v souvislosti s poezií používáme, nebo kterými kótujeme její prostor. Volně přechází mezi texty lyrickými, básněmi v próze i epickými záznamy situací, pohybuje se de facto na všech stylových rovinách a ve všech polohách řeči, od hyperspisovné až knižní podoby po slova vulgární a vůbec hovorová. Zároveň také útočí na principy hierarchizování básnických děl krom jiného tím, že využívá a používá technik a metod autorů, kteří jsou dnes zcela zapomenutí a představovali ve své době jakési umělecké outsidersy, či vůbec neznámé „pisálky“.

Zároveň jeho poezie napadá i kategorii původnosti a originality, krom jiného ve sbírce *Frc. Překlady a překrady* (1988), kde poměrně volně pluje mezi verši „svými“ a variacemi veršů jiných autorů, zejména těch, které z němčiny překládal – jako kdyby tím naznačoval, že majetkem básníka není ani tak konkrétní obraz, metafora, ale teprve způsob, kterým se takové obrazy skládají v určitý celek.

Po roce 1989 se stal jednou z ikon soudobé české poezie, zejména díky sbírkám *Doupě latinářů* (1992), *Pekařova noční nůše* (1994), nebo třeba *Cesta do Ašchabádu čili Pumpke a dalajlámové* (1997, 2000). V ní, stejně jako ve sbírce *Bez kufru se tak pěkně skáče po stromech neboli Nún* (2001), je vidět ještě jeden kořen Wernischova psaní a poetiky a tím je zájem a znalost východních duchovních nauk. V obou sbírkách najdeme zenové příběhy, které napadají tradiční evropskou logiku a představují ve svérázné, ironicko-komické variantě východní způsob prožívání světa:

„Mistr Kadó strčil svému žákovi do ruky hůl a řekl:

Udeř mne.

Ale mistře! Polekal se žák.

Musíš, řekl mistr Kadó. Udeř mne, co máš síly.

To nemohu, zaplakal žák.

Tak tedy jdi. Vrať mi mou hůl, a ať už tě tady nevidím! vykřikl mistr Kadó.

Žák zahanbeně sklopil hlavu a šel.

Mistr kady podal hůl druhému a řekl: Ty mne udeř.

Ach běda, zanaříkal žák.

Udeř! přikázal mistr Kadó.

Žák pozvedl hůl.

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
V OPAVĚ

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

TENTO MATERIÁL VZNIKL V RÁMCI VÝUKY PŘEDMĚTŮ
POPULARIZAČNÍ WORKSHOP, TVŮRČÍ PSANÍ A VÝJEZDNÍ
WORKSHOP OBORU AUDIOVIZUÁLNÍ TVORBA NA FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÉ FAKULTĚ SLEZSKÉ UNIVERZITY V OPAVĚ

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

IVAN WERNISCH: VRÁTILI MI KABÁT

Zadrž! vykřikl mistr Kadó a zachmuřil se: Nezdárný žáku! Ihned odejdi, a ať už tě nikdy nevidím. Pro toho, kdo vztáhl ruku na svého učitele, není v tomto chrámu místa.

Zoufalý žák si zakryl tvář rukávem a šel.

Poslušnost a neposlušnost jsou projevy slabého ducha, řekl mistr Kadó.“

(Mistr Kadó, In Cesta do Ašchabadu, s. 25.)

Takové pojmání skutečnosti má pak ale zpětný vliv i na podobu poezie „tradiční“, evropské, protože i do ní vstupují zcela jiné situace a pojmy jako jevy zásadní a klíčové: „Leskne se bahno/ Voda se leskne v rýhách/ Voda se leskne v šlápotách/ Na dno rybníka se sype listí“ (LESKNE SE BAHNO, In *Cesta...*, s. 40.) Jako kdyby se Wernischova poezie „zhaikovala“, v centru jsou najednou jakési všeobecné, pomalé a v nenápadných věcech se vyjevující velké přírodní pohyby, čas lidský jako by byl nahrazen časem jakéhosi daleko pomalejšího a přesnějšího pohybování energií a věcí, které se projevují v nejbanálnějších chvílích a situacích, jakou je třeba podzimní pohled na rybník, na nějž se snášejí v pomalém tanci listy.

Poněkud jinou podobu poezie představuje pak ve Wernischově básnickém vývoji sbírka vydaná v Knihovně Jana Drdy *Hlava na stole* (2005). Po období sběru, ve kterém Wernisch galantně otevíral a držel dveře zapomenutým básníkům minulosti (*Píseň o nosu*, 2005), stejně jako těm, na které se zapomínalo i v době vzniku jejich básní (*Lepě svihlí tové*, 2002), se tedy čtenáři dočkali vlastní Wernischovy sbírky. Ale už tady je první podstatný zádrhel. Wernisch je jakoby prostoupen světem zapomenutých obrazů a postav a dává jim ve své poezii znova vyniknout. Vzniká tak velmi plastický svět, ve kterém není podstatné, kdo je vlastně autor.

Přistupuji na takové čtení rád: „Vůně deště je vůně hlíny/ A vůně listí a stromové kůry, a vůně trávy,/ Když voní déšť, voní/ Cihly, vápno, dehet/ Voní hadry, voní kůže// Jdi ven, projdi se městem, zamiluj se/ No tak Umí to přece každý“. A opravdu: ty verše se nebojí opakovat, navrátit se k jednomu ze zřidel básnictví, k hudbě; nenásilně, a přece provokativně se tu na nás (ne my na něj!) dívá svět, který zas na chvíli ožil, je rozprostraněný po všech našich smyslech, vtahuje nás, upomíná nás na ty dobře známé situace, které se lecjakí jiní básníci bojí popsat, protože... by mohli být obviněni z banálnosti. Tato báseň se ničeho nebojí, klade tu před nás malé doušky radosti až k té rafinované básnické tautologii „Když voní déšť, voní“. Věci znova nabyly alespoň jakýchsi tvarů, které jsou podržitelné v paměti i jiným způsobem než reflexí. Ale básník ví o nebezpečí, které hrozí z přehnaného zaujetí, přikládá disharmonický tón v pointě; znehybněný svět se zase roztáčí, kontury se pomalu rozechvívají.

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
V OPAVĚ

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

TENTO MATERIÁL VZNIKL V RÁMCI VÝUKY PŘEDMĚTŮ
POPULARIZAČNÍ WORKSHOP, TVŮRČÍ PSANÍ A VÝJEZDNÍ
WORKSHOP OBORU AUDIOVIZUÁLNÍ TVORBA NA FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÉ FAKULTĚ SLEZSKÉ UNIVERZITY V OPAVĚ

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

IVAN WERNISCH: VRÁTILI MI KABÁT

Příběh, zápis děje je jednou z konstant Wernischovy poezie. Po příbězích různých bizarních postav z předchozích knih zastupují tuto polohu Wernischova básně momentky. Průhledy do světa letmo uviděného ve chvíli vteřinového pozastavení se, ve kterém nabývá nových metaforizovaných tvarů. Ale zase: není to metaforické myšlení, ale vidění, citění, dotýkání se, vonění. Vlakové nádraží kdesi v neurčitěm prostoru je dějištěm nevidaných věcí. Čas se na chvíli nehýbe: „V hospodě u cesty mlčel hrací stroj/ Na dvoře bzučely stromy// Ze zdi svítila slída/ Z nádraží páchl karbid“, pak se přeci jen pohne, ale je to zas jen vlnění; pohyb nevidíme, slyšíme: „Po náměstí přeběhl vítr Nic, jen pleskot bosých nohou/ Stála tam veselá trafika/ Hlavami ověšená“. Nakonec sledujeme přitakávající zjevení se mluvčího, ovšem zas: prostor pro čtenáře veliký. Posledním veršem se sice všechny ty věci vytrácí z našeho obzoru, ale co zůstává, je „bržděný pád“ (opravdu, není tu od věci Hrabalovo pojmenování psaní): „Ty hlavy se rozkývaly,/ Ty hlavy se za mnou smály,/ Když jsem rozpřáhl ruce/ A letěl“.

To, co Wernisch objevil pro svou poezii už dávno, je stylistická nečistota textů. Tím, že vedle sebe postaví v každém verši úplně jiný úsek světa, nedociluje pouze kontrastů. Ty obrazy tu nestojí proti sobě, ale ukládají nebo skládají se do sebe. Jenom v těchto spojeních je básnický subjekt a jeho prožitek celý: „Vítr bouchá dveřma hajzlu/ (červánky, apartmá// v hotelku nad mořem,/ srdce až v krku)// Má skutečná láska je daleko/(budeš to zase ty)“

Tím, že se Wernisch dlouho věnuje sbírání zapomenutých autorů, dobírá se jedné zvláštní a nedocenitelné zkušenosti. Nebojí se totiž riskovat v tom smyslu, že se vrací k základním básnickým tropům. Tak se suverenní navrací personifikaci její očistné ozvláštňující místo, třeba v básni *O poledni v letním čase* (znova: polední čas, doba, kdy se nic nehýbe, doba tichého obědvání, spočinutí), založené na personifikaci platanu, který touto svou povahou doplňuje spočinutí dvou lidí: „Slyšíš? strčil do soudruha,/ Což abychom rovněž zapěli,/ Tak do večera dojdeme dále// Tak tak, třeba popíliť,/ Vzpomněl si platan,/ I já už bych se měl vydat po své cestě,/ Sic nedojdu večera“.

Podobně samozřejmě vkomponovává do básní i malé zázraky, založené na personifikaci, tentokrát věcí technických: „Ve výčepu sedí/ Trpaslík z hracího stroje/ Má chvíli volna“. Na drobnou prostoru tří veršů se demonstruje neústupná touha oživit páky strojů a elektrické impulsy počítačů. Stojí tu před námi svět, který možná může někomu připadat infantilní, ale je určitě přijatelněji srozumitelnější. Trpaslík sedící ve výčepu je mi zkrátka bližší než impuls, který během vteřiny přečte zadané informace a pustí přes složitě konstruovaný stroj zvolenou hudbu.

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

IVAN WERNISCH: VRÁTILI MI KABÁT

Ale kromě toho všeho jsou nakonec stejně nejvíc odzbrojující ty krátké, prosté básně, založené na prožitém okamžiku, dávající nám možnost být účastni světa, který je barevný, hraje, ale vposledku stojí neproniknutelně před námi jako naše cizí, zvláštní ruka: „Stín větve sáhl/ Na ruku,/ Která tam přede mnou/ Na bílém ubrusu/ Ležela“. Pomalu, jako když se sune staříček hledí ještě starší kamery, zpřítomňuje se výšeč světa, která je aspoň pro tuto chvíli čtení naše.

Wernischova poezie pochopitelně žije i dnes, námi vybraná báseň vyšla původně jako součást knižního rozhovoru Karla Hvíždaly a Ivana Wernische s názvem *Uctivý kolotoč* (2013), kde se čtenář dozví i leccos o způsobu, jakým Ivan Wernisch přemýšlí nejen o své poezii, ale postavení umění a poezie vůbec. Ta báseň jako kdyby se živila z epického podloží, je celá uzavřena v několika způsoby stupňovaném příběhu, v několika málo zastaveních tak dává prostor nejen pro zahlédnutí člověka vyšinutého, stojícího na hraně společensky přijímané „normálnosti“, ale také jako postavu připomínající minulost, v níž bylo k cestě do vězení daleko blíž než dnes a stačil k tomu jen vlastní názor.

Otázky a náměty k textu:

Kdo jsou tu vlastně ti vyloučení, vyšinutí, blázniví?

V básni je použita aluze na klasické pohádky, znáte další příklady takových, nebo podobných aluzí?

PRACOVNÍ LIST – VIZUALIZACE

Cíl: volnost interpretace je hlavním smyslem výuky literatury. Málo se, domnívám se, pracuje právě s touto kategorií volnosti v otázce interpretace, proto jsme zařadili i vizualizaci, která je v oblasti interpretace velmi odvážná, takže nám umožňuje uvidět hranice interpretace, nebo je aspoň vytušit. Je totiž třeba stále myslet na to, že poezie je především prostorem pro svobodný pohyb čtenářů, ale že tato svoboda má i svá omezení, jinak řečeno: že samozřejmě není zločinem číst si básně po svém, nečíst je vůbec, ovšem absence této dovednosti pak znamená život, který bude mít jen své plytké polohy. Že zkrátka nejen poezie, ale i schopnost ji smysluplně číst a mluvit pak o tomto zážitku, tedy interpretace, jsou dovednosti, které lidský život prohlubují a zpevňují.

Pokud jde o rytmické uspořádání, báseň psaná volným veršem má velmi silné mluvnické podloží, tzn. že je založena na střídání daktylu a trocheje tak, aby byla podtržena intonace, aby bylo patrné, že se tu svérázným způsobem vypráví. **Jak lze charakterizovat jazykovou stavbu básně?** (Ani zde se zdánlivě „neděje“ nic neobvyklého, celá báseň je utkaná z těch nejzákladnějších slov zcela běžné slovní zásoby, ničím na sebe neupozorňující.)

Jaké tu tedy lze nalézt básnické prostředky? (Už jsme mluvili o aluzi, doslovném odkazování k jiným textům či tradici, v tomto případě k pohádkám, dále zde najdeme anaforu – vrátili-vrátili – tedy ani zde se zdánlivě nic neděje.)

Jak lze charakterizovat epickou složku, co se v básni „děje“? (Odchod z ústavu, nebo jen domnělý odchod? Setkání s otrapou, s cikánkou, otevřený konec.)

Co umožňuje autorům obrazové části onu „interpretaci“ na druhou, ve které je tramvaj figurou, zdravotní sestrou, metaforou setrvání mezi duševně chorými? (Možností je celá řada, ale důraz bych položil na: „Dál už to znám.“ Zde se, i rytmicky, s podtrženým osudovým a trvalým daktylem navracíme do světa těch poražených a unížených, všechno dál půjde stejnou cestou a je celkem jedno, jestli se tak děje za zdmi, nebo mimo zdi blázince.)

Dá se báseň číst i jinak? (Bezpochyby ano, zde se přímo nabízí čtení „mimetické“, v němž jde o skutečný odchod, ale nemusí jít přímo o odchod z blázince, může to být

MODERNÍ POEZIE DO ŠKOL

IVAN WERNISCH: VRÁTILI MI KABÁT

také odchod z vězení a propuštěný jen prochází kolem blázince, toto všecko text umožňuje.)

Čím to, že právě tento text umožňuje takovou volnost v interpretaci? (Je to právě okleštěním na elementární situace, na jejich načrtnutí v uzlových bodech. Právě absence detailu umožňuje z básně vytvořit jakousi matici, nebo věšák, na který si lze pověsit právě takové čtení, které konvenuje s čtenářským rozpoložením, ovšem za předpokladu, že zachováme základní souřadnice dané textem. Takové čtení pak může být i zábavou, jak je snad vidět i v této vizualizaci.)

V jakém vztahu je podle vás rytmus obrazu a přednesu a jak na vás projev působí? (Myslím, že tady je přesný jak přednes, v jakémsi klidném, ale nervním naléhání, tak hektický rytmus, který je sám o sobě metaforou pomatení, metaforou velmi funkční.)

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
V OPAVĚ

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

TENTO MATERIÁL VZNIKL V RÁMCI VÝUKY PŘEDMĚTŮ
POPULARIZAČNÍ WORKSHOP, TVŮRČÍ PSÁNÍ A VÝJEZDNÍ
WORKSHOP OBORU AUDIOVIZUÁLNÍ TVORBA NA FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÉ FAKULTĚ SLEZSKÉ UNIVERZITY V OPAVĚ